

(Iz črnomaljskega mostu)

I.

Če kje na zelenem travniku ali na hišnem dvorišču opazujemo otroke, zlasti doraščajoče dečke, kako in kaj se igrajo, vidimo, da je na sporedu njihovih mnogoštevilnih in raznovrstnih iger vedno tudi znana igra »trden most«. Stara je ta igra »most«, a hkrati večno mlada, vsak čas nova in zmeraj enako priljubljena pri otrocih. Malone vsak izmed nas je prav gotovo kdaj nastopil kot igralec v »trdnem mostu«, ki so ga postavljali že naši očetje, dedje in pradedje, ko so bili mladi. In doma je povsod ta igra, v mestu kakor v najsamotnejši gorski vasi. Razvjen deček v mestu in ubog pastirček na vasi ali na paši, oba sta enako verna in vneta graditelja »trdnega mostu«.

Kako izvajajo to slavno igro »most« otroci pri nas na Slovenskem in drugod v Evropi? Današnji dan ljubljanski dečki na dvorišču Kolizeja na Gosposvetski cesti gradé most takole: dva dečka, ki sta največja in najmočnejša, se postavita drug proti drugemu ter se primeta z obema rokama, ki jih dvigneta kvišku, in tako napravita most. Poprej pa se naskrivaj dogovorita, kdo od njiju bo »zlato jabolko«, kdo »zlata hruška«. Ostali dečki, ki jih je navadno 10 do 15, pa tudi več, se postavijo nasproti mostu v ravni vrsti drug za drugim. Vsak se prime svojega prednika. Prvi (A) na čelu jih vodi in se z dečkoma (B), ki tvorita most, takole pogaja (ali pa tudi ves zbor):

- A. Al je kaj trden ta vaš most?
 B. Kakor skala kost.
 A. Al gre lahko naša vojska skoz?
 B. Sano ée nam zadnjega pustite.

Nato steče vojska skozi vrata-most. Dečka, ki tvorita most, vse izpustita, le zadnjega ujameta na ta način, da spustita nanj svoje roke. In ga vprašata: »Kaj imaš raje, zlato jabolko ali zlato hruško?« Ujetnik se na to vprašanje odloči ali za zlato jabolko ali za zlato hruško,

na kar se priključi prvemu ali drugemu dečku. Igra se zdaj ponavlja vse dotlej, dokler niso vsi porazdeljeni v dva tabora, v dve nasprotni si vojski, v pripadnike zlatega jabolka in v pripadnike zlate hruške. Med obe nasproti si stoječi vojski začrtajo ris, nakar se prične borba, kdo bo katerega potegnil preko risa. Kdor prestopi ris, se mora priključiti zmagovalni vrsti.

Opisana ljubljanska igra »most« predstavlja običajen in splošen tip mostne igre, ki ga je v veliki meri razširila šola. Zaradi tega bi ga najprimerneje imenovali meščanskošolski tip otroške igre »most«.

V bližini Ljubljane — na Igu — se otroci v tej igri že malo drugače pogajajo:

- A. ée je kaj trden most?
 B. Še bolj kot kamen kost.
 A. Al gre žihr naša vojska skoz?
 B. Žihr še sto taciš kot ste vi.
 A. Prvega spustite, zadnjega lovite.

Z Iga pojdimo v Ziljsko dolino, v Zahó-mec, tedaj bomo slišali ziljski otroški zbor, ki se takole pogaja:

- A. Nadrite, nadrite želižan müäst,
 da buó špä naša vójska sküæs! . . .
 B. Kó nán dáste?
 A. Tə zádnyäga čuäpe, ka sə rita drží . . .

V Središču pa pastirji zopet takole vprašujejo in odgovarjajo:

- A. Hej, hej, donda! Ali imate močen most?
 B. Mamo, mamo, kak je ribja kost.
 A. Jel bi naša vojska mogla skoz?
 B. Bi, bi, samo vaš ti zadnji ne.
 A. Kaj pa je naš ti zadnji kriv?
 B. Črno oko deklinsko peljete.
 Peljajte, ti zadnji pa bode vlovljen.

Ako primerjamo besedila vaškopastirskih mostnih iger z ljubljanskim, tedaj najdemo, da so si vsi ti dvogovori med seboj v bistvu

**Cjubljanska otroška igra „most“:
vojska steče skozi vrata-most**

določno podobni, le dodajajo in izpreminjajo se imena, jezik, izraz. Tako moramo na priliko o ziljskem otroškem mostu ugotoviti, da je njegova redkost in svojstvenost podana ravno v krepki in jedrnatil ziljski besedi.

Bogata in pisana je zakladnica otroške igre »most« pri drugih slovanskih narodih. V prvi vrsti naj navedemo staroslovaško igro »Královna« ali »Hoja Đuňďa«. Ta igra nas s svojim stalnim pripevom »Hoja Đuňďa hoja« in s črnooko deklico kot darom oziroma odkupnino za prehod preko zlatega mostu opozarja na sorodnost s slovensko pastirsko igro iz Središča, ki je njen začetni pripev »Hej, hej, donda« in ki tudi omenja »črno oko deklinsko« (pravilno: črnooko deklino).

Med Poljaki je najbolj razširjena otroška igra »Javor« ali »Most«. Dva otroka, ki se imenujeta javorova človeka ali moža, napravita vrata-most. Ostali igralci popevajo vprašujoč, javorova moža pa odpevata:

- A. Javorova moža, zakaj tu stojita?
Javor, javorova moža! (stalni pripev)
B. Stojiva, stojiva, gradiva most.
A. Iz česa ga gradita, iz česa ga spletata?
B. Iz hrastovega listja, iz brezovih obeskov.
A. Pustite nas tod skozi s čredo konj in s kočijo?
B. Prav rada, le enega obdrživa.

Pripominjam, da so Poljaki l. 1933. na podlagi posebne ankete Znanstvenega sveta za telesno vzgojo naroda zbrali 311 opisov poljske otroške igre »most«.

Nemški otroci poznajo »Goldene Brücke«, »Magdeburger Brücke« (Turingija) ali pa »Mei-ersche Brücke« (Hesi). Elzaški pesnik Altswert omenja v 15. stol. igro »most« in sicer v okviru alegorične pesnitve »Der Tugenden Schatz«: »zwei spilten der fuln brucken«.

V Italiji se mostna igra prvič omenja leta 1328., kar nam predstavlja letnico najstarejšega zapisa v Evropi in na svetu sploh.

Mostna igra se v Italiji izvaja v znamenju izbere in borbe med Gwelfi in Ghibellini. — Tudi Francozi, Angleži, Španci, Rusi, Čehi in drugi evropski narodi prav dobro poznajo to otroško igro »most«, razen teh pa še n. pr. Kafri v Afriki, prebivalci Madagaskarja in rodovi Nove Gvineje. Igre teh ljudstev bi bile za primerjalni etnološki študij pač najbolj poučne, toda za zdaj so nam žal še nedostopne.

II.

Mnogo bolj kot ta vsesplošna razširjenost otroške igre »most« pa vzbujajo našo pozornost prevažno dejstvo, da izvajajo to igro tudi odrasli v določenem času: belokranjski fantje in dekleta se na velikonočni ali binkoštni ponedeljek zberó na posebnem prostoru ter v okviru svojih obrednih plesov in iger uprizoré tudi starodavno igro »most«, znano iz otroškega sveta. — Razlikujemo: 1.) metliški most, 2.) črnomaljsko kolo-most, 3.) predgradski most.

1. Metliški most. Na pungertovi ravnici v Metliki se razvrsti do 12 parov fantov in deklet v dva ločena zbora: po šest parov (A) držeč se za roke gleda proti sončnemu vzhodu, ostalih šest parov (B) se tem postavi nasproti in sicer z vojarinko v prvem paru, na kar začno popevati kolebajoč s sklenjenimi rokami:

- A. Al je kaj trdn ta vaš must?
Préroža, roža prungárjena.
(stalni pripev)
B. Trji je kot kamen kust.
A. Iz česa ste ga zídali?
B. Iz zláta, srébra délači.
A. Komu ste zláto pókráli?
B. Gospúď župani pókráli.
A. Mi čmo gospúdi povedat.
B. Mi smo njegóva góspoda.
A. Mi pa njegóvi kmétiči.
B. Vi ste srahliva góspoda.
A. Vi ste vušiva góspoda.
B. Kaj nam naméte dájete.
A. Al éte nas pústit trikrat skuz,
de mal žofrána zmóčimo?
B. Kaj nam míte nosíte?
A. Črnooko deklíco.
B. Žíhr preskóčte trikrat skuz,
de mal žofrána zmóčíte.
Préroža, roža prungárjena.

Nato vzdignejo pari B visoko roke, vojarinka pa najprej spusti skoz mladenko »črnooko deklico«, zatem pa še svoje pare pelje čez most.

2. Črnomaljsko kolo-most. Črnomaljski most se je že docela pomaknil v kolo ter tvori v njem končni plesni lik. Most pojó dekleta, razvrščena v kolu:

- A. Al je kaj trdn ta vaš must?
Spreroža, roža brúnka je naša.
(stalni pripev)
- B. Al j' trdn, trdn kakor kust.
A. Iz česa ste ga zidali?
B. Iz le-te repe šnitane.
A. Al komu ste jo jkrali?
B. Našmu gospod županu.
A. Al mi vas čmo zatožiti?
B. On je naš dobr oče,
ki nam nč ne sporeče.
A. Al nas pustite trikrat skuz?
B. Al kaj za sabo vodite?
A. Mi ta dekleta vodimo,
ki lepe gvante nosijo.
B. Al pejte, pejte trikrat skuz,
zdignite gor visok roké.
Spreroža, roža brúnka je naša.

Metliški most

III.

Vojarinki dvigneta sklenjeni roki, kolo se razklene in teče trikrat skozi vratca-most, vojarinki se vedno na mestu previjeta in okreneta.

3. Predgradski most. Čelna vrsta med seboj pomešanih fantov in deklet se postavi nasproti drugi prav taki vrsti. Zdaj pripleše ena vrsta k drugi, zdaj druga k prvi, pojó in se na koncu vsakega vprašanja ali odgovora priklonijo. Po končanem petju pelje vojarinka drugo vrsto skozi most, ki ga stvori prvi par v prvi vrsti.

- A. Jeli trdn ta vaš most?
Brójeli broj, brojнке broj!
(stalni pripev)
- B. Vera je trdn se ko kost.
A. Iz česa ste ga delali?
B. Iz te repe ribane,
iz teh rakovih koščic.
A. Komu ste jo pókrali?
B. Našmu góspod županu.
A. Vi ste, kume, šmrkani.
B. Vi ste vrh glave grintavi,
pod očimi plesnivi.
A. Al gremo žihr čez vaš most?
B. Žihr greste čez naš most,
saj je trden se ko kost.
Brójeli broj, brojнке broj.

Most kot svojstvena podoba med drugimi plesnimi liki je ohranjen v starodavnih viteških plesih pri raznih evropskih narodih, n. pr. v viteški plesni igri »Kumpanija« z dalmatinskega otoka Korčule. Igralci, oboroženi z meči, predstavljajo boj, ki se razplete med domačini Dalmatinci in gusarji. Ta boj prav za prav prikazuje ples, ki se odvija v izredno svečanem ritmu. Plesalci prehajajo iz kola v dve nasprotni vrsti in stvorijo nekak most z meči, ki se križajo zdaj zgoraj, zdaj spodaj. V obredno enakomernem ritmu prehajajo plesalci preko mečev.

Danski pastor O. Feilberg, ki je med prvimi začel pojasnjevati zagonetno igro »most«, sicer pravi v svoji knjigi, da od otrok grajeni most bolj nalikuje južноеvropskim pokritim mostovom ali mostovom s streho nego običajnim odprtim, vendar je treba od takih domnevnih možnosti odločno stopiti korak naprej in pravilno ugotoviti, da most, kakor ga stvorita dva igralca ali plesalca s sklenjenimi in dvignjenimi rokami ali z meči, res ni prav nič podoben običajnemu mostu preko vode, temveč je nasprotno docela enak vходу z obokom, vratom, brani, predoru, odprtini, skozi katero stečejo ali plešejo igralci. Spričo tega dejstva nam je razumljivo, zakaj nekateri narodi te otroške igre ne nazivajo samo »most«, ampak gléde na njeno glavno dejansko podobo tudi: zlata brana (Čehi) ali vorota (Rusi).

Nadalje v resničnem vsakdanjem življenju pravimo: hodim po mostu, gremo čez most. V ljubljanski otroški igri »most« pa vojska čisto določno vprašuje: Al gre lahko naša vojska skoz? V ziljski igri ukazuje zbor: Nardite most, »de buo šua naša vojska skus«. V metliškem mostu vprašujejo: Al čte nas pustit trikrat skuz? V črnomaljskem mostu zopet takole dovolijo prehod: Al pejte, pejte trikrat skuz. Edino izjemo najdemo v predgradskem mostu, kjer se je v vprašanje prikradla beseda most, zaradi česar se prošnja za prehod nujno glasi: Al gremo žihr čez vaš most? Če bi tu manjkala beseda most, bi se vprašanje v predgradskem mostu prav tako glasilo ko drugod: Al gremo žihr skoz? Vsa taka in podobna mostna vprašanja (Al gremo žihr skoz itd.) ter odgovori, ki slede tem vprašanjem, pa so naraven in dosleden odraz stvarne podobe mostu in resničnega mostnega dejanja, ki ni hoja ali tek čez most, ampak nasprotno hoja, pohod, tek skozi vrata, predor, odprtino, ki jo stvorita dva igralca s svojimi sklenjenimi in dvignjenimi rokami.

**Ljudska plesna igra v Češkem lesu:
predor z meči, podoben mostu v „Kumpaniji“**

Seveda je igra »most« šla skozi številne razvojne stopnje, preden je prispela do današnje podobe. Pri tem se je naravno izpreminjalo besedilo, ki je izpremembam najbolj podvrženo. Besedilo je donášalo k prvotni osnovi vedno nove stvari, nova vprašanja in odgovore, ki zdaj odkrivajo davne mostne žrtve (črnooka deklica?), zdaj pa kažejo pozornost na srednjeveško časovno-socialno ozadje ter spominjajo na dobo graščakov in tlačanov (»mi smo njegovi kmetiči« itd.). Hkrati s tem pa so se stara dejanja izpreminjala, nova pa dodajala, kar vse je prekrilo prvotni smisel. In pri dokončni sodbi in pojasnitvi igre »most« se moramo vsekakor na vsa ta dejstva ozirati. Upoštevati je treba vsa mostna dejanja, vse prizore in momente, kritično pretestiti besedila, orisati razvojne stopnje itd. Če pa hočemo priti do pravih rezultatov in sodb, moramo začeti na pravem mestu, kar se pravi, igre »most« lotiti se pri njenem korenu. In kje naj bi bil koren, kje naj se skriva jedro mostne igre? Nič se ne motimo, če trdimo: v stvarni in osnovni podobi mostu (= vrata, predor, odprtina) ter v resničnem in osrednjem mostnem dejanju:

SKOZ ITI, SKOZ HODITI, SKOZ TEČI.

Bežen pogled v svet ljudskega čaranja nas pouči, da so vsa ta dejanja: skoz iti, skoz hoditi, skoz teči ali skoz lesti, skoz povleči, skoz potegniti itd. stara in preizkušena zdravilna sredstva ter posebna čarovna dejanja, s katerimi se skuša preprosti človek ubraniti zlih duhov, rešiti se iz stanja začaranosti, ali s katerimi želi doseči kak drug namen, ki je zanj izredno važen in nujen. Slovensko ljudsko zdravilstvo, naši običaji in pripovedke prav dobro poznajo ta svojevrstna čarovna dejanja. Oglejmo si jih na kratko po vrsti.

1. Že Valvasor poroča v svojem bogatem in za nas Slovence tako dragocenem delu »Die Ehre des Herzogthums Crain« o votlem kamnu (Voteu-kamen) v gozdu Medvedici blizu Turjaka na Dolenjskem. Skozi ta votli kamen je dobro zlesti, da se rešiš bolečin in izpahnjelj v hrbtu. Valvasor piše, da so se kmetje takega hrbtnega zdravljenja pogosto posluževali. Po nasvetu kmetov je zlezal skozi ta votli kamen pri Turjaku tudi neki župnik, ki je trpel na hudih bolečinah v hrbtu. Izlet skozi votli kamen mu je tako koristil, da so bolečine v hrbtu takoj odjenjale.

Davorin Trstenjak je na Pohorju poznal človeka, »kateri bolne ljudi skozi votle pečine poriva in tako ozdravlja«.

Majhen votel kamen, ki ga obesijo na vrata, pa v Beli Krajini zabrani mori vstop v hišo, na Krasu pa prežene vedomca, če hodi koga tlačiti.

2. V Slovenjem Plajbergu na Koroškem zdravijo »škodo« (kilo) med drugim na ta način: deblo mladega jesena precepijo in »začelajo«, skozi precep potegne »veči kotrej«, t. j. krstni boter kilavega otroka. Ko drevo rano (precep) zaceli, je izginila tudi bolezen.

Če je otrok »uročen«, razkoljejo v Prekmurju mlad hrast v sredini, če je otrok deček; če je deklica, pa češnje. Dva držita drevo vsaksebi, oče in mati pa potegneta otroka trikrat skozi odprtino. Nato drevo zavežejo, da zaraste.

3. Na Koroškem »zadelajo« pastirji ovce volku na poseben čarodejen način: najprej poiščejo ostrožnico (divji grm, imenovan tudi robida), ki pa mora biti v obliki podkve k tlom priraščena. Skozi njen obroč potegnejo pastirji vsako jagnje takoj, ko se vleže. Vsa ovčja čreda postane s tem volku nevidna, volk jo sicer voha in se peni, kadar gre mimo, a škodovati ne more.

Slično čarodejno moč ima ostrožnični obroč v naslednji koroški pripovedki: V Kotnikovih pečeh pod Plešivcem so ujele žalžene (koroške vile) mladeniča. Fant se je nekoč napravil

spečega in med drugim slišal, kako je ena izmed žal-žena dejala drugi: »Dobro je, da ne ve za skrivno moč strožnice. Če bi smuknil skozi strožnično podkev, pa bi nam mogel uiti.« Mladenič je drugi dan poiskal strožnico, ki je bila na obeh konceh priraščena k tlom, zlezel skozi ta obroč in srečno pobegnil žal-ženam.

V Beli Krajini pravijo ostrožnici k o p i n a. Ako se kopina grebení, se oni, ki zleze izpod grebenice, spremeni v žensko. Ako izpodleze ženska, se spremeni v moškega.

4. Razlikujemo še druge votle in luknjaste stvari in razne odprtine, skozi katere potegne slovenski kmet svojega bolnega otroka. Tako Korošci zelo pogosto zdravijo otroka s k o n j s k i m k o m a t o m. Če je otrok »žiladen«, to je, če ga prijemajo v spanju krči, da dobi spačen obraz in se zvija na vse strani, tedaj takega otroka potegnejo skozi še topel konjski komat (otroka ženskega spola skozi komat kobile). Hlapec, ki drži komat, vpraša vsakokrat: »Kaj delaš?« In mati, ki vleče otroka skozi komat, odgovori: »Žiladnik preganjam.« Hlapec potem pravi: »Le preženi ga, da ga ne bo več mučil.« To se ponovi trikrat. — Na enak način se preganja spanec. V Ziljski dolini potegnejo otroke skozi komat tedaj, če se venomer »gnivajo« (jočejo).

5. Dalje je skozi okno dobro potegniti otroka. Če se n. pr. otrok rodi kot vedomec, mu »odtvoriš« ali ga odčaraš najbolje, če ga daš, kadar ga nesó h krstu, skozi odprto okno z nogami naprej — pravijo na Tolminskem.

6. Končno je skozi rokav priporočljivo pretakniti otroka, da ga odčaraš. Uročeno živino, n. pr. mlade prašičke, potegnejo skozi rokav ali skozi moško hlačnico.

Mati vleče otroka skozi komat

Mladenič ubeži žal-ženam skozi strožnično podkev

S tem smo prikazali vse pglavitne čarovanje v takih oblikah na Slovenskem. Iz opisanih primerov na kratko povzemamo, da vlečenje ali lezenje skozi kako votlo ali luknjasto stvar oždravlja v prvi vrsti otroka, ga odčara, ovce naredi volku nevidne, pomaga ubežati žal-ženam ter moškega spremeni v žensko, žensko pa v moškega.

V.

Preden si zastavimo vprašanje, kje so neki izvori takega načina čaranja, si oglejmo pri raznih evropskih narodih in primitivnih naravnih ljudstvih vsa tista čaranja, ki so po svoji tehničnomimični plati našim sicer popolnoma enaka, a ki so drugačna deloma glede na smisel in cilj, deloma glede na stvar, skozi katero lezejo ali koga povlečejo.

1. Takó moramo najprej k dolenskem ali pohorskemu votlemu kamnu dodati, da v Nemčiji skozi takšne kamne in zidove lazijo noseče žene, da bi srečno in lahko porodile. Ponekod pa zopet lazijo skozi votle kamne in skale nerodovitne matere z namenom, da bi zanosile. Marsikje v nemških romarskih cerkvah in kapelah so za oltarji skalne ali zidne razpoke, skozi katere se stiskajo romarji v želji, da bi izgubili grehe. Bolgarski romarji sklepajo pobratimstvo na ta način, da se gnetejo skozi ozko skalno odprtino v samostanu sv. Jovana Rilskega.

2. Skozi drevesne precepe in skozi naravna drevesna okna, stvorjena po igri narave, lezejo v Nemčiji različni bolniki, med njimi tudi noseče žene, da si olajšajo bližnji porod. Rusi upogibajo mlada drevesa k tlom, skozi nastalo drevesno podkev se bolniki trikrat splazijo.

3. Otroci raznih evropskih narodov se plazijo skozi zemeljsko izvotlino ali prekop, da bi ozdraveli. Tudi živino na ta način zdravijo. Lezenje skozi drevesna okna, precepe in votlo zemljo je prastara ljudska čarovanja, ki jo je že v 7. stoletju preklel sveti

Eligij: »Naj nihče ne pusti čredi lesti skozi votlo drevo ali prevrtano zemljo, ker bi se o njem zdelo, da jo (čredo) s tem posveča vragu.«

4. Na Danskem si neporočeno dekle za bodočnost zajamči lahek porod, če se o polnoči naga splazi skozi razpeto porodno kožo žrebeta.

5. Star čarodejen obred je, skozi srajco (ali drugo obleko) povleči posinovljence ali pohčerjenke. Iz grške mitologije poznamo posinovljenje (adopcijo) Herakleja, ki ga je boginja Hera posinovila takó, da ga je potegnila skozi svojo obleko in po zgledu resničnega rojstva povzročila, da je junak padel na tla. Grški zgodovinar Diodor poroča, da je bilo tako posinovljenje v njegovem času v navadi pri barbarih. — Skozi rokav ali moško hlačnico povlečejo Nemci otroka, ki ne jenja kričati, ter mlad kokošji zarod, da nikamor ne zabldi.

6. Hrvatske kmetice porodnice lezejo skozi lesene obroče, da si olajšajo porod, medtem ko grški Vlahi potegnejo komaj rojenega otroka skozi železen obroč, da bi dobil ko železo krepke ude.

7. Pomembna je trikotna odprtina, ki jo stojič človek napravi s tem, da se razkorači. Med nogami se plazijo bolni otroci in novi posli. Sila važna in poučna sta sledeča običaja pri Estih in Beravancih. Pri Estih se novoporočena žena v poročni noči plazí med nogami spečega moža, da bi si olajšala bodoči porod. Če pa pri Beravancih (Sarawah) želi žena posinoviti odraslega moškega ali pohčeriti dekle, tedaj se zbere množica ljudi k slavju. Mati, ki želi posinoviti, sedi javno na vzvišenem mestu ter dovoli, da se posinovljenec plazí od zadaj med njenimi nogami.

8. Med prečniki kolesa z voza ali med klini v lestvi povlečejo bolnega otroka. Hanoverski Srbi povlečejo nevesto med klini v lestvi.

Mimo tega pa nam seveda preostane še mnogo drugih votlih stvari, skozi katere je dobro povleči, n. pr. rušnate plasti ali rezine, pasovi, štrena prediva, kolač, šentjanžev venec, košara brez dna, povreslo, veriga, kamelela, breja krava, žrebna kobila, konjska lobanja in polno drugih stvari, ki jih danes ne bomo navajali. Za nas je trenutno predvsem poglobitve važnosti dejstvo, da smo v opisanih tujih čarodejnih običajih in obredih spoznali nove smisle in namene, nove bolnike in osebe, ki so predmet takega čaranja. Tako iz prikazanih zgledov posnemamo: a) skozi razne stvari se plazijo nerodovitne žene, da bi zanosile; b) noseče in novoporočene žene, pa tudi dekleta lezejo z namenom,

da bi si olajšale porod; c) obred posinovljenja se nam prikazuje kot vlečenje ali lezenje skozi kako stvar; č) svatje povlečejo nevesto; d) romarji se gnetejo skozi skalne razpoke, da bi izgubili grehe.

VI.

Če premislimo vprašanje, kakšni so bili in so še neki uspehi takega čarodejnega zdravljenja in reševanja, moramo takoj reči, da je bil vsak posamezen dejanski primer odvisen zgolj od sreče in naključja, precej pa tudi od bolnikove vere in njegove trdne volje, ki o njej vemo, da marsikdaj vodi k ozdravljenju. In ker se v življenju večina bolezni, porodov in drugih nadlog, ki tarejo človeka, navadno dobro izteče, se je takšno ali pa vsako drugo čarodejno zdravljenje moglo obdržati in vse do današnjih dni obveljati kot uspešno zdravilno sredstvo. Na drugi strani pa moramo o nekaterih zdravljenjih kar potrditi, da so bila čisto naravno uspešna in da si znamo razložiti, zakaj so bila uspešna. Predstavimo si na priliko dolenskega župnika iz Valvasorja! Živi samotarsko življenje in se verjetno nikamor ne gane, da bi se razgibal in razvedril v naravi. Pa pridejo nadenj razne nadloge: bolečine v hrbtu, izpahnenja in podobno. In če je naposled na dolgo prigovarjanje kmetov zlezal skozi votli kamen, si pač lahko mislimo, kako pošteno si je pri tem pretegnil svoje otrple ude, zlasti svoj bolni hrbet, kako se je prepotil in razgrel. To je bila za gospoda župnika nenavadna telovadba, ki pa je njegovemu zdravju samo koristila. V nemški meklenburški pokrajini (Korleput) raste čudodelna bukev z naravnim oknom, skozi katero zleze bolnik, ki pa se prej okopje v čisti in mrzli studenčnici, ki izvira v bližini drevesa. Nič čudnega, če bolnika taka kopalno-plezalna kura ozdravlja.

To je menda vse, kar si lahko predstavljamo glede na naraven uspeh takega zdravljenja. Preprost kmetski človek pa ima nasprotno vsako tako ali drugačno dejanje za skrivnostno, sveto ravnanje, ki je globoko povezano z njegovim preprostim nazorom o svetu in je utemeljeno v njegovi veri v razne duhove. O vseh teh zadevah in vprašanjih, ki so v narodoslovnem znanstvenem svetu že dodobra razčiščena in dognana, bi lahko na široko govorili. Danes naj se na kratko lotimo zgolj za nas važnega vprašanja, ki pa v narodoslovlju še ni dokončno razrešeno, zakaj si je preprosti človek izbral med drugim ravno tak način čaranja, t.j., da potegne otroka ali žival skozi votlo stvar ali da sam skoznjó zleze. Tega nam današnji kmetski človek prav za prav ne zna pojasniti; on enostavno vé in veruje, da je tak način zdravljenja uspešen in koristen. A navzlic temu smo prepričani, da je morala nekje v davnih dobah

biti v človeku popolna jasnost glede takšnega načina čaranja. Če nič več kasneje, vsaj v začetku čaranja se je davni človek prav dobro in jasno zavedal, zakaj si je izbral ravno takšen čarodejni postopek. In kaj naj bi to bilo, česar se je zavedal, kaj naj bi to čarovno dejanje v prvotnosti pomenilo? Na to nam ne bo težko odgovoriti.

Iz vseh opisanih primerov tega čaranja izluščimo sledeča bistvena dejstva:

1. Med osebami, ki lezejo skozi odprtino ali ki jih skoznjno povlečejo, so največkrat otroci, dalje nerodovitne matere, noseče žene, novoročenka, nevesta, posinovljenec. V drugi vrsti: odrasli bolniki (kmetje), mladenič, ki skuša ubežati žal-ženam, ter seveda živali.

2. Iz tega sledé tile časi oz. dobe čarovnih dejanj: po krstu ali pred njim, skratka otroška doba, svatba, poročna noč, čas nosečnosti in čas posinovljenja.

3. Vse osebe in živali gredo, tečejo, lezejo in se plazijo ali pa jih povlečejo in potegnejo skozi kako votlo stvar.

4. Votle stvari so številne: človek, žival, drevo, zemlja, skala, obleka, komat itd. Oblike odprtin so poljubne (krog, podkev, precep, špranja, komat), so dalje naravne ali narejene.

In če zdaj ob teh bitnih točkah pomislimo, da je davni primitivni človek v svojih čarodajnih obredih kaj rad posnemal naravo, nek resničen, a zanj važen dogodek v življenju, potem nam vsa ta bitna dejstva, ki smo jih pravkar navedli, povedó, da je vlečenje ali lezenje skozi kako votlo stvar prav za prav čarodejno posnemanje poroda samega. V tej resnici se skriva praosnova čaranja z odprtino ali votlo stvarjo, ki ima za svoje izhodišče prastaro vero, da s podobnim lahko podobno ustvariš: porod, prirejen kjer koli in kadar koli, je popolnoma raven dejanskemu porodu. Najprvotnejše je po vsej priliki posnemanje poroda z otroki, od tu pa se je verjetno že zelo zgodaj odločil razvoj, ki vodi v ženitovanjske običaje in ki je prišel do svojega končnega oslabljenega izraza v nakolenčiču: nevesta, preden stopi v ženino hišo, vzame na kolena dečkanakolenčiča in s tem čara rojstvo moškega potomca.

To ženitovanjsko čaranje otrok, ki bodo šele rojeni, razumemo, težko pa razumemo čaranje otrok, ki so že rojeni, a so bolni ali uročeni. Vendar, če to vprašanje natančno premislimo, pridemo do spoznanja, da posnemanje poroda ni samo zgodno čaranje bodočega poroda, ampak tudi čarodejna ponovitev (obnova) stvarnega poroda. Z drugo besedo in za naš primer povedano: če je otrok bolan ali uročen, ga je treba ponovno roditi, ga

Štajerska nevesta odhaja pod kopjaševim slavalokom z doma

je treba preroditi, da bo spet zdrav in rešen vseh urokov. Davni preprosti človek je torej s prirejenim čarovnim porodom popravljaj dejanski porod, ki ni imel dobrih posledic.

Toda s časom se je prvotni pomen tega čaranja močno zabrisal. Priključili so se drugi nameni, druga dejanja (n. pr. prenašanje bolezní na drevesa in živali itd.), odrasli človek je pričel ta čarodejni obred izpreminjati in ga raztegovati. Tako je na priliko tudi sam sebe postavil kot viden čarovni objekt prirejenega poroda, to je, da je sam liki rojenec pričel lesti skozi odprtino, da bi ugledil pot otroku, ki ga je zanosil, pozneje pa, da bi se še sam prerodil (= ozdravil, se telesno utrdil, očistil, spremeni, skratka, postal drug človek).

VII.

Pri vseh narodih in ljudstvih na svetu je izredno pomembna tista doba človeškega življenja, ko se iz otroka razvije mladenič (dekle). Na tem prevažnem razvojnem mejišču, na prehodu iz otroške dobe v odraslo mladeniško ali dekliško dobo, imamo še dandanes vse polno običajev in obredov kakor n. pr. obred striženja las, obred slovesne proglasitve otroka za odraslega itd. Pri Rusih so se ostanki proglasitve otroka za odraslega ohranili v posebni igri »vrata«: dva igralca si podata roke in jih dvigneta kvišku. Takó stvorita vrata, skozi katera gredó pojoč ostali igralci. Pri tem nastane prepir. Branilca vrat vprašata: »Kaj nam dajete?« Odgovor se glasi: »Majhnega otroka.« — O tej igri domneva ruski narodoslovec Kagarov, da ima za svojo

osnovno praznik iniciacije, t. j. obredno slavje prehoda iz ene dobe v drugo, praznovanje zrelosti mladeničev in deklet. Ta domneva ruskega znanstvenika, ki je pa žal podrobno ne poznamo (navajamo jo iz knjige F. Haasea), nedvomno drži, kajti igralci v ruski igri »vrata« prikazujejo v resnici svoje lastno prerobenje v zrelega mladeniča ali fanta, ki pusti svojo otroško dobo za seboj, kar nam igra predstavlja s tem, da igralci branilcema vrat dadó majhnega otroka. Iz vsega tega sledi, da je človek čarodejni obred ponovnega poroda ali na kratko preporoda izvajal ne samo v otroški dobi, ampak tudi v začetku tako pomembne dobe, kot je prav mladeniška.

Ta ruska igra »vrata« pa je v bistvu prav za prav naša otroška in belokranjska fantovsko-dekliška igra »most«. Ali ne dobiva otroška, zlasti pa belokranjska igra »most« po pojasnitvi ruske igre »vrata« in v luči razloženega čarovnega dejanja »skoz teči, skoz iti« nov smisel in pomen? Ali ne predstavlja ta novi pomen najprvotnejše jedro igre »most«, iz katerega so se sčasoma razvile vse ostale drugotne oblike, dejanja in njih pomeni?

Po vsem tem domnevamo, da je belokranjska igra »most« ostalina davnega obrednega dejanja, s katerim so svoj čas čarali preporod narave, pomladansko rast žit in trav. [Primerjaj Javorova moža v poljskem »mostu« z našim Zelenim Jurijem, dalje ruski binkoštni obred »vodit' kolosok« (= most), ki čara zorenje žitnega klasja.] V prvi vrsti pa seveda o belokranjskem mostu upravičeno sklepamo, da v tej približni podobi, kakor se nam je deloma ohranila, uprizarja davni, a danes že pozabljeni sprejem mladih doraslih fantov in deklet v posebno fantovsko oziroma dekliško družbo (tako družbo imajo ziljski fantje še dandanes in jo imenujejo »konta«). Zelo verjetno je dalje, da so v preteklih starih časih Belokranjci s to igro »most« (vrata) izvajali obred snubljenja, kajti korak od prvotnih rodilnih in preporodnih namenov do erotične prispedobe je prav kratek. Tu pričenjamo gledati na vprašanje »al je kaj trden ta vaš most« v znamenju novega erotičnega pomena. Zaradi omejenega prostora nam seveda na tem mestu ni mogoče razpravljati o vseh razvojnih stopnjah in oblikah igre »most«.

Praden pa smo pri kraju s svojim razpravljanjem, naj pokažemo na sorodnost vrat (predora) v belokranjski igri »most« z raznimi slavnostnimi oboki v drugih običajih n. pr. v ženitovanjskih: v Markovcih na Dravskem polju stvori kopjaš s svojim kopjem (zastavo) nad hišnim in cerkvenim pragom nekakšen

slavolok, pod katerim gredó nevesta, ženin in svatje iz hiše, v cerkev in po poroki iz nje. Pod tem kopjaševim slavolokom se novoporočenca podajata zares v drugo, novo, zavestnejše in resnejše življenje. Že rimski zmagovalci so šli po bitki skozi posebno »porta triumphalis« in so bili s tem očiščeni. Kaj značilno je, da Francozi nazivajo svojo otroško igro »most« »porte du Gloria«! — Med drugim ne smemo s tem v zvezi pozabiti indijskega slavoloka »torane«, skozi katerega gredó sloni, konji in vojaki, da bi bili čim sposobnejši za boj. Ob tej indijski »torani« se nam korčulanska viteška »Kumpanija« prikazuje kot obredna čarovna igra, ki uprizarja na eni strani prerobenje bojujočih se vitezov v junake, na drugi strani pa selitev padlih junakov v drugo življenje, v onostranstvo.

A najsi so sorodnosti, razvojne stopnje in v zvezi z njimi dejanja in pomeni takšni ali drugačni, vselej je pragibalo vseh podob in dejanj ta silna ideja preporoda, ki je vsepovsod zapustila svoje sledove, samobite spomenike v obliki raznih odprtih, vrat, predorov, obokov, jarmov in slavolokov.

Ljudski običaji, igre, plesi navsezadnje le niso prazna, brezumna početja, kakor bi o njih sodil površen meščan, nego svet, ki razodeva mnogo ljudske lepote in svojstvenosti in ki skriva v sebi mnogo davnih smislov, ki so jih pa kasnejše dobe takó preodele in preobrazile, da jih moramo danes tako rekoč odkrivati.

LITERATURA IN UPORABLJENI VIRI

- Besedilo in pojasnilo sporeda III. belokranjskega praznika v Metliki 7. in 8. sept. 1940.
 Erjavec Fr.: Iz potne torbe. (Letopis Matice Slov. 1882-83.)
 Haase F.: Volksglaube und Brauchtum der Ostslaven, Breslau 1939.
 Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens, Bd. II., str. 417—504.
 Košir P. in Mödendorfer V.: Ljudska medicina med koroškimi Slovenci. (Casopis za zgod. in narodopisje, Maribor, let. XVII., XVIII. in XXI.)
 Kotnik Fr.: Skoz potegniti, skoz vleči, skoz iti ali lesti — kot zdravilno in čarovno sredstvo. (Casopis za zgod. in narodopisje, XXXII. let.)
 Marolt Fr.: Tri obredja iz Bele Krajine, Ljubljana 1936.
 Medić M.: Provlačenje kao lijek. (Zbornik za nar. život i običaje juž. Sl., knj. XVIII.)
 Mödendorfer V.: Narodno blago koroških Slovencev. (Narodopisna knjižnica Zgod. društva, Maribor, II., 1934.)
 Orel B.: Mitos o mostu. (F. M., Tri obredja iz B. K., 1936.)
 Orel B.: Nakolenič. (Etnolog, XIV. let.)
 Strekelj K.: Slovenske narodne pesmi, III.
 Trstenjak D.: Mythologische drobtine. (Mith. Glasnik, V.)
 Valvasor J. W.: Die Ehre des Herzogthums Crain, 1689., IV. knj.)

Risbe Franceta Goršeta,
 fotografije Etnografskega muzeja (dr. Kos) in B. Orla.

Pripomba. — Ta članek je kratek, za Vodnikovo praktiko prirejen izvleček iz prvega dela večje narodoslovne razprave, ki jo pripravljam o igri »most«, ter predstavlja k moji svoječasni razpravi »Mitos o mostu« nov temeljit donos na trdnjši podlagi. Koliko starih trditvev in domnev je ta nova osnova omajala in ovrgla; bo pokazala šele celotna razprava, ki bo verjetno izšla v »Etnologu« ali pa v knjigi, če najde založnika.